

2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/ru/.../15521.html

5. Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>

6. Биль Я. Роль полиции в борьбе с коррупцией / Я. Биль // Діяльність підрозділів кримінальної міліції: сучасний стан та перспективи вдосконалення: міжнарод. наук.-практ. конф. : тези допов. (Львів, 12 квітня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С.376-380.

7. Програма антикорупційних заходів у системі Міністерства внутрішніх справ України на 2011-2015 рр. Оголошено наказом МВС України від 08.07.2011 № 409. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://umdpl.info/index.php?id=1314811015>

8. Чистов А.А. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в федеральных органах исполнительной власти в современных условиях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / А.А. Чистов. – М., 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disserscat.com/content/administrativno-pravovoe-regulirovanie-protivodeistviya-korruptsii-v-federalnykh-organakh-is#ixzz2qgpVuBar>

УДК 314.7 : 331.55

Бортник Н. П., зав. кафедри адміністративного та інформаційного права ННІ права та психології НУ «Львівська політехніка», д.ю.н., доцент;
Хомишин І. Ю., асистент кафедри адміністративного та інформаційного права ННІ права та психології НУ «Львівська політехніка», к.ю.н.

Глобалізація як чинник формування міграційних систем

Стаття присвячена дослідженню глобалізації як чинника, що досить суттєво вплинув на формування загальносвітової та регіональних міграційних систем. Адже саме глобалізація стала вагомим поштовхом, що призвів до кардинальних змін в соціально-політичному житті світової спільноти, набувши всеохоплюючого планетарного масштабу на зламі тисячоліть.

Ключові слова: глобалізація, трансформаційні процеси, міграція, міграційні системи, територіальний ринок праці, мобільність населення, світова спільнота.

Стаття посвящена исследованию глобализации как фактора, достаточно большое влияние на формирование общемировой и региональных миграционных систем. Ведь именно глобализация стала весомым толчком, который привел к кардинальным изменениям в социально-политической жизни мирового сообщества, получив всеобъемлющего планетарного масштаба на рубеже тысячелетий.

Ключевые слова: глобализация, трансформационные процессы, миграция, миграционные системы, территориальный рынок труда, мобильность населения, мировое сообщество.

The article investigates globalization as a factor, which is very significantly influenced the creation of global and regional migration systems. After all, globalization has become an important impetus that led to radical changes in the socio-political life of the international community, acquiring a comprehensive global scale at the turn of the millennium.

Key words: globalization, transformation processes, migration, migration of territorial labor market mobility, global community.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції суспільного розвитку досить тісно пов'язані з кардинальними змінами в соціально-політичному житті світової спільноти. Її характерною особливістю є глобалізація, що набула всеохоплюючого планетарного масштабу на зламі тисячоліть. Глобалізація, по суті, виявилася значно ширшою за свій виключно економічний компонент, зачепивши усі сторони господарських зв'язків та міжнародних відносин. Сучасний світ виявляє повсякчас зростаючу тенденцію до більш тісної взаємодії окремих територій, економік, політичної, культурно-духовної та інших сфер діяльності. Основою такої взаємодії, її безпосередніми провідниками виступають сучасні інформаційні та комунікаційні технології.

Аналіз дослідження означеної проблеми. З огляду на складність феномена міграції її міждисциплінарний характер існує безліч наукових розробок, що стосуються різноманітних аспектів цього явища. З-поміж них, слід назвати праці таких провідних вітчизняних учених, як Ю. Бузницького, А. Бабенко, В. Колпакова, О. Кузьменко, О. Малиновської, В. Новіка, В. Олєфіра, С. Пирожкова, О. Піскуна, І. Прибиткової, Ю. Римаренка, Ю.Тодики, В. Трощинського, П. Чалого, С. Чеховича, О. Шамшура, В. Шаповала, М. Шульги та багато інших.

Вагомим є внесок у дослідження процесів глобалізації та вплив її на формування міграційних потоків російських дослідників, з-поміж яких насамперед С. Долгов, В. Іноземцев, М. Ільїн, О. Неклеса, О. Панарін, В. Лапкін, В. Пантін, А. Уткін та багато інших.

Метою статті є з'ясування впливу глобалізації на процес утворення міграційних систем та формування ринків праці, враховуючи те, що в широкому розумінні глобалізація означає зміну всіх сторін життя суспільства під впливом загальносвітової тенденції до відкритості та взаємозалежності.

Виклад основного матеріалу. Глобалізацію можна уявити загальним вектором розвитку світу, що об'єднує найрізноманітніші сили та тенденції. Вона зовсім не виглядає лінійним, і таким що відбувається рівномірно, процесом. Із феноменом глобалізації тісно пов'язаний цілий комплекс неоднозначних, зокрема й негативних моментів.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що процеси глобалізації однаковою мірою проявляють себе не у всіх країнах та регіонах. Окремі з них, в силу тих чи інших об'єктивних і суб'єктивних причин все ще залишаються на периферії глобальних процесів. Окрім того, відмінності між країнами, що задіяні в світову глобалізацію та тими, які поки що залишаються поза орбітою даного процесу, останнім часом стають все відчутнішими. Така дисгармонія розвитку породжує нові тенденції та проблеми. Зокрема, відбувається масова міграція населення [1] у розвинутіші в економічному плані регіони, розшарування населення в розвинутих країнах, в яких формуються завдяки іммігрантам чисельні групи нових переселенців [2], які жодним чином не інтегрувалися в нове соціальне середовище.

Основними тенденціями сучасної міжнародної міграції виступають: глобалізація міжнародної міграції; якісні зміни у світових міграційних потоках; визначальна роль економічної, насамперед, трудової міграції; значне зростання нелегальної імміграції; збільшення масштабів та розширення географії вимушеної міграції; всезростаюча роль міжнародної міграції в демографічному розвитку розвинутих країн світу; фемінізація міжнародної міграції; подвійний характер міграційної політики на національному, міжнародному регіональному та світовому рівнях [3, с.10-11].

В останні десятиліття у світі спостерігається своєрідний «вибух» міждержавної

міграції населення. Він охопив, по суті, всі види міждержавних міграцій: етнічну міграцію, котра складається з двох потоків — консолідуючого, тобто повернення значних контингентів людей на свою історичну батьківщину, і дисперсного, тобто створення територіальних ареалів розміщення діаспори даної національності за межами історичної батьківщини; трудову міграцію різних типів; міграційні потоки біженців, що виникають унаслідок воєнних конфліктів, за політичними та релігійними мотивами; переселенців; різних видів вимушених мігрантів; маятникових трудових мігрантів у прикордонних районах різних країн (дана ситуація особливо характерна для інтеграційних угруповань, що найбільш показово у країнах Європейського Співтовариства); порівняно нове явище, що найбільш яскраво проявилось з другої половини ХХ — початку ХХІ століття — міждержавна торговельна міграція, так звані «човники»; бізнес-міграція.

«Весь світ прийшов в рух» [4] — таку характеристику подала ООН сучасній міграції населення, тим самим відобразивши її небачений раніше розмах і глобальний характер. Гігантською хвилею людських переміщень охоплені практично усі континенти і країни, усі верстви населення. З огляду на це, наш час не безпідставно називають «століттям міграції» [5], «століттям мобільності» [6], «новітньою ерою міграції» [7] тощо.

Із зростанням міграції набагато значущішою стала і її роль в життєдіяльності приймаючих соціумів. Ніколи раніше міграція не чинила такого масштабного та інтенсивного впливу на економіку, соціальне і політичне життя країн — її донорів і реципієнтів [6]. Вона стала важливим джерелом економічного розвитку та інших перетворень в суспільствах, де приймають мігрантів [8], «істотним, неминучим і потенційно вигідним компонентом економічного і соціального життя кожної держави і регіону» [9].

Водночас в розвинених країнах світу розгорнулася доволі гостра полеміка навколо проблем міграції, і що характерно, висловлювання стосовно оцінки її ролі для суспільств, які приймають мігрантів є досить часто діаметрально протилежними. В міграції вбачають чинник, що сприяє і прискоренню зростання економіки, і його уповільненню, і розширенню зайнятості місцевого населення, і збільшенню безробіття, і поповненню державної казни, і її обтяженню додатковими соціальними витратами тощо. Особливу гостроту дискусії надає акцентування відчутного вкладу міграції в здійснення наукових відкриттів і винаходів, з одного боку, і в посилення терористичної загрози, міжетнічної конфліктності і зовнішньополітичних проблем — з іншого.

В контексті викладеного вище, досить актуальним сьогодні є розібратися в суті і причинах суперечливих оцінок ролі міграції і дати, по можливості, її комплексний і збалансований аналіз, а також виявити чинники, що визначають ефект міграції. Для цього необхідно розглянути один з важливих аспектів цієї проблеми — роль процесів глобалізації у розвитку світового ринку праці з точки зору їх дії на окремі елементи і етапи міграційних процесів та оцінку їх здатності «ефективно управляти цими процесами, з метою посилення їх позитивних наслідків і послаблення негативних» [9], а також формування територіальних міграційних систем.

Насамперед слід наголосити на тому, що питання про глибинні причини міждержавних міграцій населення широко дискутуються у світовій науковій літературі. З-поміж найпоширеніших концепцій можна виділити такі: соціальна та економічна нерівність між багатими і бідними країнами; демографічний дисбаланс населення між країнами; нерівномірність у темпах розвитку, насамперед економічного; наявність або відсутність зв'язків між країнами-експортерами і країнами-імпортерами; наявність

і насиченість інформаційних зв'язків між країнами або їх відсутність; сімейні стратегії, що охоплюють шлюби між громадянами різних держав і призводять до міждержавного переміщення населення; організаційні структури, тобто міграційні мережі, залучення робочої сили на тимчасовій або постійній основі; пересування професіоналів, тобто переміщення працівників високої або найвищої кваліфікації.

При цьому в будь-якій класифікації основним виступає визначення мігранта як категорії. Загальноприйнятим і в науці, і в роботі практичних організацій, зокрема Міжнародної організації з міграції (МОМ), вважається виділення п'яти основних типів міжнародних мігрантів:

- *поселенці* – люди, які приїжджають в країну на постійне проживання;
- *контрактні працівники* – люди, котрих прийняли на підставі усвідомлення того, що вони працюють обмежений термін;
- *професіонали* – люди з високим рівнем освіти, достатнім досвідом роботи, котрі можуть доволі легко увійти в новий колектив і працювати за даною спеціальністю та на відповідному рівні або перекваліфікуватися для праці в іншій країні (значна кількість із них – наукові працівники, викладачі, студенти і стажери, співробітники транснаціональних корпорацій, які переїжджають із одного філіалу в інший);
- *нелегальні іммігранти* – люди, які прибули в країну нелегально, мають протерміновані візи або займаються трудовою діяльністю, не маючи на це офіційного дозволу;
- *особи, які шукають притулку, та біженці* – люди, котрі залишили свої країни через загрозу будь-якої суттєвої небезпеки (воєнної, релігійної, екологічної, політичної тощо).

Водночас, можемо констатувати, що з-поміж названих видів територіальної, міждержавної мобільності населення трудова міграція відіграє особливу роль. Адже мігрує, переміщується між країнами основний ресурс і чинник виробництва – здатність до праці і сама трудова діяльність.

Незважаючи на те, що міграція виступає інтердисциплінарним явищем, із економічної точки зору міжнародна міграція може розглядатися як механізм перерозподілу робочої сили. У зв'язку з цим існує декілька концепцій щодо виникнення та механізмів реалізації міждержавних трудових міграцій.

З точки зору сучасної теорії економічного розвитку і як його складова виникла *неокласична* теорія міграції, згідно з якою надлишкова пропозиція праці відносно капіталу призводить до низького рівня заробітної плати на таких ринках, у той час як її відсутність – до більш високого її рівня. В результаті диференціації в рівнях відбувається перетікання трудових ресурсів із країн з низьким рівнем заробітної плати в країни з більш високим рівнем. Таким чином, міграційне переміщення трудових ресурсів, враховуючи опосередковуючі чинники (наприклад, міждержавні грошові трансферти населення) призводять до вирівнювання рівнів заробітної плати і сприяють стабільності світового ринку праці. Насамперед, це стосується висококваліфікованих кадрів.

У той же час неокласична теорія міграції, як показує практика, не враховує усього комплексу економічних чинників міждержавних міграцій. Її основний недолік, з цієї точки зору, становить відсутність елементів реагування на раціональні очікування населення, яке мігрує. Це стосується як заробітної плати, так і становища на ринку праці. Дати відповіді на ці питання спробувала теорія *нової економіки міграції*, що фокусується на мікрорівні, тобто на рівні окремої особи – мігранта, а отже більш

точно враховує динаміку ринку праці в його професійній та кваліфікаційній складових.

Ще однією теорією, в рамках якої була зроблена спроба розкрити взаємозв'язок країни-еміграції та країни-імміграції, є теорія *дуальності ринку праці* в міжнародних трудових міграціях. Основним її постулатом вважається всезростаюча взаємозалежність із наступним вирівнюванням умов попиту і пропозиції на робочу силу, що надходить у міжнародний обмін між країною-постачальником і країною-споживачем. У результаті такого зближення виникають нові чинники, які породжують певні точки зростання попиту та пропозиції, що прискорюють економічний та науково-технічний розвиток обох країн.

І, нарешті, четвертою теорією, з-поміж тих, що отримали найбільшу підтримку та розповсюдження при вивченні трудової міждержавної міграції, виступає теорія *загальносвітової міграційної системи*, що виходить із принципів глобалізації загальних тенденцій розвитку світових трудових міграцій населення та інкорпорації окремих країн у межях світової системи. В рамках цієї теорії загальнолюдський потенціал світового співтовариства розглядається в системі координат трьох чітко визначених зон: основна зона розвитку, напівпериферія і периферія. Мають певні відмінності і ступені взаємозалежності та незалежності країн, що зумовлені місцезнаходженням у конкретній зоні.

Міжнародна організація праці визначає ринок праці як економічні відносини, що відображають рівень розвитку і баланс інтересів працедавців, працівників і держави. Це поняття застосовується для будь-якого з рівнів ринку праці.

На нашу думку, необхідно виділяти внутрішній ринок праці, національний ринок праці, міжнародний ринок праці, регіональний ринок праці і світовий (глобальний) ринок праці.

Внутрішній ринок праці — це система соціально-трудових відносин, що обмежені рамками одного підприємства або галузі.

Національний ринок праці — це система трудових відносин, що склалася всередині усього народного господарства, заснована на переміщенні трудових ресурсів між різними галузями і секторами економіки.

Міжнародний ринок праці припускає інтеграцію національних ринків праці за допомогою переміщення трудових ресурсів між країнами і регіонами світу.

Регіональний ринок праці становить єдиний простір, основу якого складає сукупність національних ринків праці окремого регіону і міграційних потоків, що об'єднують ці ринки.

Світовий (глобальний) ринок праці є сукупністю глобальних трудових ресурсів як сумою усього зайнятого (реального і потенційного) населення світу, включаючи міжнародних трудових мігрантів.

Світовий ринок праці — це самостійне утворення, сегментами якого можуть виступати і національні ринки праці, і окремі регіони світу (під впливом яких формуються територіальні міграційні системи). Світовий (глобальний) ринок праці можна визначити як наднаціональне утворення, де на конкурентній основі виступають покупці і продавці закордонної робочої сили в боротьбі за якісні трудові ресурси.

Глобальний ринок праці, з одного боку, є сукупністю національних ринків праці або регіональних ринків праці і відповідно може бути вивчений тільки з точки зору дослідження особливостей окремих регіональних ринків праці і зайнятості працівників на національних ринках праці без виїзду за межі країни свого постійного проживання. Це працівники, слабо включені або не включені в процеси глобалізації.

З іншого боку, глобальна робоча сила може утворюватися за рахунок посилення мобільності капіталу, появи нових технологій. Тоді до її складу включаються тільки ті працівники, які є або працівниками ТНК або інших господарюючих суб'єктів, що мають вихід на світовий ринок, або міжнародними трудовими мігрантами, що вільно переміщуються через кордони держав. У цьому полягає віддзеркалення глобалізації світового ринку праці.

При цьому рівень інтеграції світового ринку праці багато в чому визначається мірою інтеграції регіональних ринків праці. Більшість авторів сходяться на думці, що глобалізація і інтернаціоналізація виступили як рушійні сили формування великих регіональних ринків праці, якими нині є західноєвропейський (переважно ЄС), американський, азійський, близькосхідний, африканський. На нашу думку, ця класифікація носить дещо спрощений характер через значну соціально-економічну диференціацію країн, що є сегментами цих великих регіональних утворень. Слід розрізняти дрібніші сегменти світового ринку праці, наприклад, євразійський ринок праці, що включає низку пострадянських держав.

Регіоналізація національних ринків праці здійснюється повільнішими темпами, ніж регіоналізація ринків інших компонентів економічного і соціального життя кожної держави і регіону [9].

В контексті розгляду трудових міграцій з соціологічної точки зору можна виділити два основних комплекси теоретичних підходів.

Перший із них пов'язаний з розглядом ролі міграцій у *змінах соціальної стратифікації суспільства*, насамперед на рівні окремих країн, з особливим виділенням міграції висококваліфікованих кадрів і так званої еліти суспільства, що є генеруючими та відновлювальними, найактивнішими в політичному та економічному аспектах соціальними прошарками.

Другий комплекс розглядає соціальні спонукальні причини та їх наслідки на рівні мігранта, конкретного індивіда. Його можна визначити як *особистісний соціальний підхід*.

Міждержавні міграції населення вивчаються також за допомогою методів географії населення, які можна охарактеризувати як *географічний підхід* з притаманними йому методами, метою та інструментами дослідження. Найважливішим у цьому випадку видається вивчення впливу міждержавних міграційних потоків на певні зрушення при розміщенні трудового потенціалу з урахуванням його структурних, кількісних та якісних характеристик, а також впливу на геополітичне становище окремих країн і регіонів. Найбільшу активність при вивченні трудових міграцій у цьому напрямі проявляли французькі, польські та російські вчені.

На нашу думку, надзвичайно важливий щодо вирішення вказаної проблеми, є і *демографічний підхід*.

Серйозні зрушення у масштабах і структурах міграційної мобільності населення — це одна із надзвичайно важливих складових глобального демографічного переходу і, в той же час, самостійний глобальний процес, що справляє суттєвий вплив на найбільш значимі характеристики відновлення населення в країнах (зокрема, народжуваність, смертність, швидкість заміни поколінь тощо).

У сучасному світі міждержавні міграції відбуваються на фоні значної диференціації якості життя населення окремих країн (цей показник складається із трьох головних чинників: середніх показників тривалості життя при доступності якісного медичного

обслуговування, рівня освіти та купівельної спроможності населення). Згідно даних доповіді, підготовленої групою міжнародних економічних експертів ООН «Про розвиток людського потенціалу: порівняльний аналіз якості людського життя, чинників, що визначають цю якість та шляхів її покращення», погіршення якості життя відбулося за останні десять років у 89 країнах із 174, тобто у переважній більшості держав. Починаючи з 80-х років минулого століття лише 15 країн (в основному в регіоні Південно-Східної Азії) поєднували економічне зростання зі зростанням економічного потенціалу.

Висновки. Отже, перехід української економіки до ринкових відносин, реформи в політичній сфері, поглиблення процесів інтеграції створили надзвичайно сприятливі умови для повноправної участі нашої держави в міжнародному ринку праці. Входження України у світовий ринок формує нові міграційні потоки. У структурі зовнішньої міграції все чіткіше виділяється трудова міграція. Залучення до міжнародного співробітництва національного ринку робочої сили, проникнення на світовий ринок праці, різноманітні соціально-економічні наслідки для країн-учасниць призвели до необхідності поглибленого аналізу спонукальних мотивів міграції робочої сили та причин, що стримують цей процес в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Див. детальніше: Илларионова Т.С. Миграция в измерении истории, социологии и права / Т.С. Илларионова. — М., 2004; Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения / В.А. Ионцев. — М., 1999; Рыбаковский Л.Л. Миграция населения (вопросы теории) / Л.Л. Рыбаковский. — М., 2003.
2. Лебедева М.М. «Переходный возраст» современного мира / М.М. Лебедева, А.Ю. Мельвиль. — М., 2000.
3. Ионцев В. Международная миграция населения в России: уроки Каира / В. Ионцев, А. Каменский; сб. статей; [глав. ред. Ионцев В.А.] // Международная миграция: Каир + 10. — М., 2004. — С. 10–11.
4. Migration: A World on the Move. 2006. <http://www.unfpa.org/pds/migration.htm>; A World On the Move: A Report from the 2001 UN World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia, and Related Intolerance; http://www.nnirr.org/projects/report_world.html.
5. Castles S., Miller M.J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. L., 1993.
6. Papademetriou D., Meissner D. New Migration Thinking for a New Century // Migration Policy Institute, December 2006. — P. 15; <http://www.oecd.org/dataoecd/43/14/38295367.pdf>
7. Papademetriou D. Managing Rapid and Deep Change in the Newest Age of Migration // The Political Quarterly. — V. 74. — №. S1. — 08/2003. — P. 39.
8. Социальные источники экономического развития. — М.: ИМЭМО РАН, 2005.
9. Facts & Figures. (International Organization for Migration); <http://www.iom.int/jahia/Jahia/pid/241>.